

De oprichting van de Raad voor de Nederlandse Volkszang en de volksliedstudie

Jozef Vos

Inleiding

De relatie tussen de volkskunde en de volksliedstudie, zoals weerspiegeld in het inmiddels in Nederlandse Liederensbank omgedoopte Volksliedarchief, heb ik elders gekarakteriseerd als een gemengd huwelijk met een voorafgaande slepende verloving.¹ Tot in de jaren '50 van deze eeuw immers werd de volksliedstudie in Nederland, in tegenstelling tot bijvoorbeeld die in Duitsland en Vlaanderen, gedomineerd door de historisch georiënteerde filologie en musicologie, terwijl de volkskunde zich methodisch juist op het heden richtte. Daarnaast speelde in de volksliedstudie de opvoedingsdrang van de onderzoekers, prominent of op de achtergrond, steeds een rol. Ziedaar de werkzame bestanddelen van een driehoeksverhouding, waaruit in 1951 de Raad voor de Nederlandse Volkszang werd geboren.

Vanaf zijn oprichting kende de Raad voor de Volkszang een tweeledig doel: volkszangherstel én volksliedstudie. Een eerste bespreking 'over volkszang in Nederland' op 2 februari 1951 verliep nogal rommelig. Er waren teveel aanwezigen om tot een snel resultaat te komen. Een opsomming van de vertegenwoordigde organisaties biedt echter wel een mooi beeld van het maatschappelijk draagvlak van de Raad. Aanwezig waren de Commissie voor de Samenstelling van een Bundel Nederlandse Volksliederen, de Federatie van Folkloristische Groepen in Nederland, de Federatie van Volkshogescholen op R. K. Grondslag, het Gehrels-Instituut, de Katholieke Vacantiehuisen en Jeugdherbergen Centrale, de Katholieke Vereniging voor Volksdans en Volkszang, de Nederlandse Jeugdgemeenschap, de Nederlandse Jeugdherberg Centrale, de Nederlandse Sectie van de International Folk Music Council, de Nederlandse Vereniging voor de Volkszang, het Nederlands Volkskundig Genootschap, de Stichting De Spelevaart, de Stichting voor Nederlandse Volkscultuur "Ons Eigen Volk", het Ward-Instituut en tenslotte vertegenwoordigers van het toenmalige Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, alwaar de bijeenkomst ook plaatsvond.²

Voor een tweede vergadering, op 19 maart, nodigden de initiatiefnemers van het ministerie een veel kleinere groep mensen uit, eerder geselecteerd op veronderstelde deskundigheid dan op te vertegenwoordigen organisaties. Op deze bijeenkomst was men het er al snel over eens, dat er een onderscheid diende te worden gemaakt tussen het pedagogische aspect en het wetenschappelijk volksliedonderzoek. Men wilde het ministerie subsidie vragen "voor het wetenschappelijk onderzoek en de codificatie van alles wat nog mogelijk is op het gebied van de Volkszang en het Ned. Lied." Daarnaast zou er een nieuwe bijeenkomst worden belegd met de voornaamste betrokken organisaties om zo mogelijk te geraken tot een Raad

voor de Volkszang “in de geest van de Volksdansraad, die reeds een jaar werkt tot aller tevredenheid.”³

Op deze vergadering van 16 april 1951 werd inderdaad de Raad voor de Volkszang opgericht, waarin zitting kregen de stichting Jeugd en Muziek, de Vereniging voor de Volkszang, de Katholieke Vereniging voor Volksdans en Volkszang, het Gehrels-Instituut, het Ward-Instituut en de stichting Ons Eigen Volk. Tevens werd nogmaals de noodzaak van een ‘codificatiecommissie’ benadrukt.⁴ Daarover werd op 23 mei een speciale vergadering belegd en in de daaropvolgende maanden kreeg deze commissie haar definitieve vorm.⁵ Op de samenstelling en het werk van deze Codificatiecommissie kom ik straks terug. Wat was nu de samenhang tussen het pedagogisch of educatief karakter van de Raad voor de Volkszang en haar volksliedkundige activiteiten? In de volgende paragrafen zal ik proberen daarin enige helderheid te brengen door een schets van de achtergrond waartegen men de oprichting moet plaatsen. Ik zal dat doen aan de hand van achtereenvolgens de volksliedstudie in Nederland, de relatie tussen de volkskunde en het volkslied in Nederland, en de beweging voor volkszangherstel. Tenslotte zal ik de totstandkoming van de Raad voor de Volkszang zelf nader bekijken, in het bijzonder de Codificatiecommissie waaruit het Nederlands Volksliedarchief voortkwam.

Volksliedstudie in Nederland

Tot in de jaren '50 van de twintigste eeuw werd de Nederlandse volksliedstudie gedomineerd door de fascinatie voor het roemrijke vaderlandse verleden, versterkt door een uiterst negatief oordeel over de zangkunstige prestaties van de lagere klassen in de eigen tijd. Het grootste deel van de negentiende eeuw verstond men onder volksliederen nagenoeg uitsluitend het repertoire dat met opvoedkundige bedoelingen werd verspreid onder de lagere maatschappelijke standen: liederen vóór het volk dus. Pas in het laatste kwart van de eeuw ontstond er belangstelling voor het volkslied als een autonoom verschijnsel, dat wil zeggen liederen, waarvan men aannam dat ze door het volk zelf waren geproduceerd en waarin zijn diepste emoties werden weerspiegeld en zijn karakteristieke patroon van normen en waarden zich manifesteerde. In deze opvatting trad het volk dus niet naar voren als een passief, in een bepaalde richting op te voeden deel van de bevolking, maar als een levend en scheppend, zelfstandig organisme.

In de loop van de negentiende eeuw groeide de belangstelling voor historische geuzenliederen en retrospectieve lofzangen op de grootheid van een zeevaardend en handeldrijvend verleden. Men had daarbij echter slechts aandacht voor de tekstuele mededelingen, die het beeld bevestigden van de Opstand tegen Spanje als de geboorte van de natie en de daaropvolgende internationale machtsovername in de zeventiende eeuw. Naast dit staatkundig nationalisme groeide echter ook een nationaalisme, dat meer nadruk legde op de culturele identiteit: het picturale, literaire en andere vaderlandse erfgoed, vooral uit de Gouden Eeuw, werd geprezen om zijn grote artistieke betekenis.⁶ In Jan Pietersz Sweelinck vond men de muzikale evenknie van Rembrandt.

Het proefschrift van Gerrit Kalff over *Het Lied in de Middeleeuwen* (1883) markeert een kwantitatieve en kwalitatieve wending in de Nederlandse belangstelling voor het volkslied als autonoom verschijnsel. Kalffs volksliedbegrip betekende tegelijkertijd een afwijking en nuancering van het cultuurnationalisme. Ten eerste verplaatste hij de aandacht van de Gouden Eeuw naar 'de middeleeuwen'; ten tweede verving hij de individuele helden (vaderlandse liederen) en kunstenaars (cultuurnationalisme) door het collectieve volk als scheppende kracht; ten derde stelde hij de ethische betekenis van het volkslied boven het esthetisch genot.

Volgens Kalff, die zich uit praktische overwegingen beperkte tot het tekstuele gedeelte van de liederen, kon een werkelijk collectieve poëzie alleen maar ontstaan in een harmonieuze, egalitaire samenleving en deze projecteerde hij in de middeleeuwen. Het beperkte (handschriftelijke) materiaal uit de veronderstelde middeleeuwse bloeiperiode zelf werd door Kalff aangevuld met latere (gedrukte) bronnen, waarin naar hij meende nog veel oude liederen waren terug te vinden. Dat het om oorspronkelijke volkspoëzie of volksliederen ging, zou zijn af te leiden uit de eenvoud van vorm en inhoud. Als de scheppers van deze poëzie zag Kalff een 'stand' van beroepsdichters, die de meningen en gevoelens van het volk vertolkte, en daarnaast individuele leden van 'het eigenlijke volk'. De produkten van de individuele dichters werden volgens de onderzoeker overigens pas werkelijk volksliederen, dat wil zeggen uitingen van collectieve gevoelens en meningen, wanneer zij als zodanig door het volk in mondelinge overdracht en wijd verspreid waren gesanctioneerd.

Kort na Kalffs proefschrift, dat zich beperkte tot het wereldlijke lied, publiceerde J. G. R. Acquoy *Het Geestelijk Lied in de Nederlanden vóór de Hervorming* (1886). Wat betreft de periodisering week Acquoy af van Kalff, die oordeelde dat de bloeiperiode omstreeks 1550 afgesloten was en die het geuzenlied beschouwde als een uitdrukking van een nieuw tijdperk. Acquoy daarentegen verplaatste het perspectief van de bloeiperiode door de geestelijke liedproductie te interpreteren in pre-reformatorische zin. Hoewel er geen sprake was van een letterlijke 'gereformeerde annexatie' paste het toredeneren naar de Opstand *haec religionis* wel erg goed in het beeld van een protestants-christelijk gefundeerde natie.

Van cruciaal belang voor de vruchtbare voortzetting van de volksliedstudie in Nederland was de heruitgave van een aantal zestiende-eeuwse liedbundels kort voor 1900 door de Haagse bankier en musicoloog D. F. Scheurleer. Met deze herdrukken kwam er enig evenwicht in de volksliedstudie doordat nu ook de muzikale aspecten onder de aandacht werden gebracht. De integrale tekstuele en muzikale bestudering van de bundels leerde dat er een nauwe relatie bestond tussen wereldlijk en geestelijk lied via de zogenaamde contrafactuur: de vergeestelijking van bestaande teksten of het dichten van geheel nieuwe woorden op reeds bestaande melodieën.⁷ Het groeiende besef van de intieme relatie tussen wereldlijk en geestelijk lied enerzijds en tussen tekst en muziek anderzijds plaatste de zestiende eeuw vanwege haar relatieve rijkdom aan bronnen in het centrum van de volksliedstudie.

De definitieve erkenning van de zestiende-eeuwse bronnen als de neerslag van een eerdere bloeiperiode bevestigde tevens het historische volkslied als een gezamenlijk Groot-Nederlands, cultureel erfgoed. Op basis van het werk van Kalff,

Acquoy en Scheurleer enerzijds en dat van de Vlaamse contemporaine verzamelingen uit de mondelinge traditie als van De Coussemaker (1856), Lootens en Feys (1879) en Bols (1897) anderzijds kon de Gentenaar Florimond van Duyse in zijn monumentale *Het Oude Nederlandsche Lied* (1903-1908) de eerste fase van het Nederlandse volksliedonderzoek afronden.

In het zich toespitsende onderzoek naar het historische Nederlandse volkslied bleven de gedrukte zestiende-eeuwse bronnen centraal staan. Met name de *Souterliedekens* van 1540, naar men oordeelde minder geslaagde psalmberijmingen maar genoteerd met melodieën die via wijsaanduidingen verwezen naar oudere wereldlijke liederen, fungeerden als sleutel voor een doolhof van liedverwantschap en -reconstructie. Daarbij trad het melodieloze *Antwerps Liedboek* uit 1544 op als de voornaamste leverancier van 'oorspronkelijke' teksten. Hoewel men soms vraagtekens plaatste bij de collectieve representativiteit van het materiaal, werd in het algemeen toch steeds de relatie gelegd met een oorspronkelijke volksaard.

In Nederland gold dit in het bijzonder de geuzenliederen, waarvan de teksten nauwelijks werden gerelateerd aan een muzikale praktijk. De gemêleerde inhoud van de *Geuzenliedboeken*, waarvan de meeste dateerden van ver na dato, werd gepresenteerd als bron voor de kennis van gevoelens en meningen van het heldhaftige volk ten tijde van de Opstand. Zelfs Valerius' *Nederlandtsche Gedenck-Clanck* uit 1626, met een zeer beperkte verspreiding en bekendheid, thuishorend in een burgerlijk-calvinistische milieu en gevuld met rederijkersverzen op buitenlandse melodieën, werd als zodanig naar voren geschoven.

Al zal men momenteel vragen stellen bij de inhoudelijke uitgangspunten en bij de gehanteerde methoden, de Nederlandse volksliedstudie was in opzet wetenschappelijk van aard. Vanaf Kalffs dissertatie verwierf zij zich een gewaardeerde plaats in het filologische en muziekwetenschappelijke milieu. In de praktijk hield de volksliedstudie zich echter nog weinig bezig met de vraag naar het maatschappelijk functioneren of naar de representativiteit van de (volks)zang in het verleden. Zij bewoog zich vooral op het gebied van de bronnenkritiek, dat wil zeggen enerzijds de interpretatie van een nog betrekkelijk primitieve muzieknotatie en anderzijds het zoeken naar liedverwantschap middels het mechanisme van de contrafactuur. Dat betekent overigens niet dat de onderzoekers geen actuele maatschappelijke betekenis aan hun werk hechtten. Met name Gerrit Kalff presenteerde het middeleeuwse lied als historische bron voor de kennis van de ware volksaard. In zijn streven naar klassenverzoening hield hij juist de betere standen het volkslied voor als een spiegel ter compensatie van verloren zelfkennis en als een pleidooi voor morele heroriëntatie. Voor volkszangverbetering bleef Kalff echter de voorkeur geven aan het recentere vaderlandslievende lied.⁸

Volkslied en volkskunde in Nederland

Als tegenwicht tegen het gangbare, historisch georiënteerde cultuurnationalisme, waarin sterk de nadruk lag op de 'Hollandse' Gouden Eeuw, begonnen kort voor 1900 allerlei geschriften te verschijnen, die de traditionele elementen in de plattelandscultuur tot onderwerp hadden. In tegenstelling tot een historische invalshoek

richtten deze publikaties zich op het contemporaine, levende 'volksleven' in een bepaalde regio of op een bepaald aspect daarvan.⁹ Opmerkelijk genoeg ontbreekt in de reeks vroege volkskundige geschriften in Nederland het volkslied nagenoeg geheel. De redenen daarvoor liggen ongetwijfeld in de dominante rol die de nationale literair- en muziekhistorische benadering in de volksliedstudie speelde, terwijl de volkskunde zich methodisch juist op de eigen tijd richtte. Daar kwam nog bij, dat de gebruikelijke negatieve opinie over de actuele zangpraktijk van de lagere standen elke zoektocht naar een levende mondelinge traditie bij voorbaat tot een vergeefse onderneming leek te veroordelen.

Toch waren er enkele uitzonderingen. Naast de verzamelingen van J. van Vloten, G. Boekenooen, C. Bakker, P. Panken en Jac. van Ginneken, die vóór of rond 1900 ontstonden en steeds het kinderlied tot onderwerp hadden, dient hier vooral het werk van Jaap Kunst genoemd te worden. Zijn doelstelling sloot rechtstreeks aan bij die der folkloristen, volkskundigen en andere belangstellenden in het volksleven: verzamelen voor het te laat was van de uitingen van een traditionele plattelandscultuur die dreigde te verdwijnen. Als folklorist was Kunst geen uitzondering, maar wel vanwege zijn gecombineerde grote muzikale belangstelling. Zijn *Terschellinger Volksleven*¹⁰ was wél exceptioneel als volksliedverzameling. Gezien zijn karakter als rechtstreekse optekening van levende liederen binnen een geografisch afgebakend gebied en geplaatst binnen het grote geheel van, in dit geval, de Terschellinger samenleving, was het werk van Jaap Kunst pioniersarbeid.

Baanbrekend is *Terschellinger Volksleven* echter nooit geweest. De tweede druk, die ruim twee decennia na de eerste verscheen, vormde nog steeds een uitzondering, wanneer we tenminste de verzameling *Oude en Nieuwe Groninger Lieder* van Groen uit 1930, die bedoeld was als zangbundel en een erg wisselende en selectieve inhoud had, buiten beschouwing laten.¹¹ Ook al wilde Kunst in 1915 de Terschellingers eveneens "een soort eigen liedboek" aanbieden, het was vooral zijn bedoeling "om een overzicht te geven van *wat* en *hoe* er op een bepaald tijdstip in een bepaalde streek gezongen werd en welke gebruiken er in zwang waren", en wel met de achterliggende gedachte dat dit alles gedoemd was te verdwijnen.¹²

Afgezien van *Terschellinger Volksleven* en van het specifieke kindergenre verscheen er vóór 1940 nauwelijks iets over het volkslied op basis van contemporair veldwerk. Wel putten volkskundigen uit de vroegere Vlaamse verzamelingen en uit de historische volksliedstudies. Jos. Schrijnen wijdde in zijn *Nederlandsche Volkskunde* een aparte paragraaf aan het volkslied.¹³ Aan de samenvatting van de bekende literatuur voegde hij geen nieuwe, oorspronkelijke gedachten toe. Zich bewust van het kader waarin hij het volkslied behandelde schreef Schrijnen:

"Behoudens haar vergelijkende waarde zijn al deze verzamelingen voor de volkskunde slechts van belang, in zooverre zij liederen zeer onlangs uit den mond opteekenden. Want, ik kan het niet vaak genoeg herhalen, de volkskunde is de kennis en het wetenschappelijk onderzoek van het *heden*, is de ethnologie der thans levende kultuurvolken."¹⁴

Schrijnens leerling P. J. Meertens had een merkwaardige relatie met het volkslied. Als secretaris van de Dialectencommissie van de Akademie van Wetenschappen

was hij betrokken bij het dialectonderzoek en daarbij werden ook liedjes fonografisch vastgelegd.¹⁵ In de jaren '36 en '37 verwierf de Volkskundecommissie van de Akademie, waarvan Meertens eveneens secretaris was, bovendien belangrijke verzamelingen kinder- en volksliedjes van Mevr. Troelstra-Bokma de Boer, van Mej. C. de Vey uit Ierseke, van Mevr. I. R. Harreveld-Baumer uit Delft en van de auteur van *Bartje*, Anne de Vries.¹⁶ Toch toonde Meertens weinig affiniteit met het verzamelen van levende liederen. Hij was dan wel secretaris van de Volkskundecommissie, maar in feite interesseerde hij zich meer voor het verleden. In zijn geschriften toonde Meertens zich vooral een literair-historicus met een grote voorkeur voor bio-, biblio- en historiografie.¹⁷ Het is dan ook niet vreemd dat de twee lied-publicaties waarbij Meertens betrokken was¹⁸ een historisch karakter droegen. Deze heruitgaven moeten worden geplaatst in de traditionele Nederlandse, historisch georiënteerde benadering, die alles met filologie en musicologie en nagenoeg niets met 'Gegenwartsvolkskunde' te maken had.

De jarenlange unieke status van *Terschellinger Volksleven* werd pas doorbroken met de publicatie van *Liederen en dansen uit West-Friesland* van B. Veurman en D. Bax in 1944. Ook Veurman betreurde het verdwijnen van de streekcultuur, maar de verzameling mocht niet worden opgevat als een zangbundel: "De aard van dit werk is niet in de eerste plaats aesthetisch (...). Het boek is bestemd voor folkloristen, philologen en musicologen. Daarom hebben wij de liederen onverkort en ongewijzigd opgenomen (...)."¹⁹ In hetzelfde jaar als de verzameling van Veurman en Bax verscheen ook nog *Groningen zingt!* van Tjaard de Haan.²⁰ Intussen werkte Johanna Daan aan een geheel vanuit een synchrone, dialectologische en volkskundige benadering opgezet promotieonderzoek met betrekking tot het voormalige eiland Wieringen, waarin zij ook op bescheiden schaal aandacht besteedde aan volkslied en -dans.²¹ Het zou echter nog tot in de jaren '60 duren alvorens er meerdere verzamelingen van liederen uit de mondelinge overlevering werden gepubliceerd.

Al waren de muzikaal-volkskundige veldwerkers dan ver in de minderheid, ook bij hen is een opvoedkundige drijfveer gemakkelijk aan te wijzen. In het voorwoord bij de tweede druk van *Terschellinger Volksleven* uit 1937 gaf Kunst nog sterker dan in 1915 de indruk van een romantisch gekleurd nostalgisch verlangen naar het platteland als tegenhanger van en bedreigd door de moderne maatschappij. Vermanend ook sprak hij de Terschellingers toe:

"Waar zijn uw wintersche sledevaarten, waar uw vroolijke spinfeemen? Hebt ge er iets beters voor in de plaats gekregen? Neen? Maar waaròm dan? O, Schellingers, houdt uw oude gebruiken, uw feesten en liederen in eere, zij zijn uw kostbaarst bezit. Denk aan die zon- en zanglooze stads- en welhaast land-bevolkingen, geestelijk verarmd, kleurloos, verdord. Laat leven uw liederen in mond en hart, en draagt ze als een kostelijk erfstuk over op wie na u komen. Gevoelt dat als uw plicht!."

Volkszangherstel

De periode tussen pakweg 1800 en 1950 kan beschouwd worden als één langdurige muziekpedagogische jeremiade over het muzikale peil van het Nederlandse volk.

Er zijn nauwelijks objectieve gegevens bekend over het muziekleven in de lagere maatschappelijke regionen, maar in de overgeleverde mededelingen van de burgerij overheerst een uiterst negatief oordeel over de muzikale prestaties van de mindere standen. Permanente bronnen van ergernis vormden de slepende gemeentezang van de gereformeerden en de onbetamelijk geachte inhoud van populaire straatliederen. In verlicht-pedagogische kringen, met voorop de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, werden initiatieven genomen ter verbetering van de volkszang. Aanvankelijk concentreerde men zich op het verspreiden van liedteksten met een beleerende, verheffende of aangenaam verpozende strekking. Spoedig bekommerde men zich ook om de melodieën.²²

Al doende ontstond vanaf het midden van de negentiende eeuw een geheel nieuw repertoire van Nederlandse liederen op oorspronkelijke melodieën. Het betrof overwegend kinderliedjes en vaderlandslievende liederen. Als dichter moet hier met name genoemd worden de sociaal bewogen arts Jan Pieter Heije, wiens liederen als 'Een karretje langs de zandweg reed', 'Zeven kikkertjes', 'Zie de maan schijnt door de bomen', 'Ferne jongens, stoere knapen', 'De zilverbloot' enzovoorts tot op heden bekendheid genieten. Een bloemlezing van dergelijke liederen vindt men in de bundel *Kun je nog zingen, zing dan mee*, die voor het eerst verscheen in 1906. Naast het aanbieden van een alternatief zangrepertoire trachtte men tot volkszangverbetering te komen door verhoging van het peil van het muziekonderwijs op de lagere scholen, waar in 1857 het zingen verplicht werd gesteld.²³

Onder invloed van het opkomende volksontwikkelingswerk aan het einde van de negentiende eeuw werd in de volkszangverbetering naast de nuttige doelstelling steeds meer plaats ingeruimd voor het esthetisch genot. In samenhang hiermee speelden reformpedagogische denkbeelden over de harmonische ontwikkeling van verstand en gevoel een rol.²⁴ Het streven naar democratisering van het verheven kunstgenot werd echter ruimschoots overvleugeld door een tamelijk massale koorzangbeweging, die men moet plaatsen tegen de achtergrond van de zich emanciperende bevolkingsgroepen rond 1900. Koorzang als gemakkelijk toegankelijke vorm van actieve cultuurdeelname en ontspanning en tevens als collectieve uitdrukking en versterking van saamhorigheidsgevoelens bleek aantrekkelijk in socialistische en katholieke, protestants-christelijke en neutrale kring.²⁵ Ook in de koorzangbeweging vond 'het oude volkslied' echter geen weerklank.

Een krachtige impuls tot volkszangherstel ging uit van de jeugdbeweging, die haar oorsprong vond rond 1900 en haar grote bloei beleefde tussen 1925 en 1955. Het bijzondere van de jeugdidealist was niet zozeer dat zij volksopvoedkundige aspiraties toonden, maar vooral dat zij daarbij in plaats van de geijkte of nieuwe pedagogische gezangen een repertoire naar voren schoven bestaande uit liederen waarvan zij beweerden dat ze de nalatenschap vormden van een, sterk gemythologiseerde, oorspronkelijke Nederlandse volksgemeenschap.

De wending van de vroege jeugdbeweging naar dit 'autonome' volkslied berustte niet op wetenschappelijke belangstelling en in essentie evenmin op pedagogische pretenties, maar op de emotionele behoefte van de jeugdidealist zelf om hun maatschappelijke isolement te doorbreken.²⁶ Voor het merendeel afkomstig uit families met een beperkte intellectuele traditie, maar aangetrokken door de emanci-

patoire perspectieven van het onderwijzersvak rond de eeuwwisseling, raakten de jonge kwekelingen, die de kern van de jeugdbeweging zouden vormen, spoedig vervreemd van hun ouderlijk milieu zonder zich nog een gerespecteerde plaats in de samenleving te hebben verworven. Dit isolement stimuleerde de jongeren tot een hechte groepsvorming en mondde uit in een compenserend zelfbeeld als sociale voorhoede en in een uitgesproken zendingsdrang.

Door zich op te werpen als de beheerders van een volkscultureel erfgoed, dat in hun ogen duurzamere waarden vertegenwoordigde dan de hedendaagse, oppervlakkige massacultuur, schiepen de jeugdidealistena zich zelf een maatschappelijk zinvolle taak. Tegelijk doorbraken zij gevoelsmatig hun sociale isolement door via het zingen van volksliederen in contact te treden met 'het volk'. Het volkslied kreeg aldus een sacrale betekenis als intermediair met de vage utopie die de jeugdidealistena voor ogen zweefde: door het zingen van volksliederen kon men de geïncorporeerde volksgeest reanimeren, zo meenden zij.

In hun zendingsdrang begonnen de jeugdidealistena al spoedig hun levensstijl aan te prijzen als middel ter sanering van de totale samenleving: ook het verdeelde en verburgerlijkte volk zelf kon zijn sluimerende, oorspronkelijke levenskracht weer wakker schudden door middel van het zingen van volksliederen. In toenemende mate raakten de jeugdidealistena betrokken bij volksontwikkelingswerk en andere vormen van cultuurspreiding. In ideologisch opzicht verbonden zij zich met het cultuursocialisme en het katholieke non-conformisme, stromingen in het Nederland van de jaren '30 die streefden naar een doorbraak van de verzuilde samenleving en pleitten voor een nationaal georiënteerde volksgemeenschap.

In de figuur van de katholiek Jop Pollmann (1902-1972) ziet men de jeugdidealist gepersonifieerd, op zoek naar de balans tussen persoonlijke en maatschappelijke zingeving. Pollmann stelde zich als taak 'echte, goede en smaakvolle' volksliederen aan te dragen en te propageren als alternatief voor de gebruikelijke muzikale 'wanprodukten'. Hij beschouwde het echte volkslied als de neerslag van een harmonieuze, egalitaire en vanzelfsprekend katholieke middeleeuwse bloeiperiode en trachtte dit te bewijzen in zijn dissertatie *Ons Eigen Volkslied* uit 1935. Pollmann stelde hierin niet alleen het gangbare beeld van de historische wording van de Nederlandse natie ter discussie, maar bracht, door middel van een discutabele bronneninterpretatie, ook zijn volksliedbegrip in overeenstemming met de jeugdidealistische parameters als natuurlijkheid en echtheid, eenvoud en eerlijkheid. In feite besprak Pollmann in zijn proefschrift echter niet de veronderstelde middeleeuwse bloeiperiode, maar het daaropvolgende 'verval'.²⁷

Pollmann ontloopte zich als een uitgesproken doorbraak-katholiek en kwam tot een intensieve samenwerking met de muzikaleider van de socialistische Arbeiders Jeugd Centrale Piet Tiggers (1891-1968). De 'katholieke' idee van de middeleeuwse bloeitijd was ook voor socialistena volkomen acceptabel, al legden zij het accent op het pre-kapitalistische, ambachtelijke karakter. De samenwerking tussen Pollmann en Tiggers resulteerde onder meer in hun gezamenlijke zangbundel *Nederlands Volkslied*, waarvan in de loop der jaren een half miljoen exemplaren werd verkocht. Na de Tweede Wereldoorlog vormde deze zangbundel de basis voor een grondige herziening van het traditionele stichtelijke en vermakelijke liedrepertoire

in onderwijs en opvoeding, aan de hand van wat men beschouwde als oorspronkelijke en autonome volksliederen. Voor de verspreiding daarvan zorgde met name een aantal van de bij de Raad voor de Volkszang betrokken organisaties, niet in de laatste plaats Pollmanns eigen stichting Ons Eigen Volk met zijn 'cursussen voor volkszangleiders'.

De Raad voor de Nederlandse Volkszang

Bij de oprichting van de Raad voor de Volkszang speelden zowel het gangbare historische volksliedonderzoek en de studie van liederen uit de mondelinge overlevering als opvoedkundige intenties een rol. Het initiatief tot de oprichting ging uit van de afdeling Vorming Buiten Schoolverband (VBS) van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Vorming Buiten Schoolverband, dat zich bezighield met jeugdwerk en ontwikkelingswerk voor volwassenen²⁸, was in september 1945 opgericht door minister G. van der Leeuw, voorstander van een vernieuwend, actief cultuurbeleid.²⁹ Volgens Van der Leeuw diende de overheid het particuliere initiatief op het terrein van de buitenschoolse vorming te ondersteunen. In de praktijk kwam dit neer op subsidieverlening aan zelfstandige organisaties en het opbouwen van een adequate vormingspolitieke infrastructuur.

In zijn algemeenheid hield de afdeling Vorming Buiten Schoolverband, die een voortvloeisel was van het streven de maatschappelijke herordening door te trekken op cultureel gebied, zich bezig met het vraagstuk van de vrijetijdsbesteding in samenhang met de voortschrijdende industrialisatie. Vorming Buiten Schoolverband sloot nauw aan bij de ideeën en de praktijk van het vooroorlogse, verzuilde volksontwikkelingswerk, maar plaatste deze nu in een centraal of nationaal perspectief.

De Raad voor de Nederlandse Volkszang, waarin uiteindelijk die organisaties zitting kregen die de volkszang als hun enige of belangrijkste werkterrein hadden (zie boven), kwam dus voort uit opvoedkundige overwegingen. Dat ook het wetenschappelijke werk van de Codificatiecommissie rechtstreeks werd gesubsidieerd via de afdeling Vorming Buiten Schoolverband was typerend voor de pedagogische basis van de Nederlandse volksliedstudie in het algemeen: zij werd voor een belangrijk deel gedragen door de behoefte aan repertoire ten dienste van de volkszangverbetering. Op 6 september 1954 kregen zowel de Volkszangraad als de Codificatiecommissie rechtspersoonlijkheid. De taakomschrijvingen luiden, voor de Raad: 1. bevordering van de studie van het Nederlandse volkslied, zowel het oude als het levende, en 2. bevordering van de beoefening van de volkszang; voor de Codificatiecommissie: 1. het verzamelen en vastleggen van Nederlandse volksliederen, 2. het totstandbrengen van een Nederlands Volksliedarchief, en 3. het bevorderen van de studie van de Nederlandse volksliederen en van de Nederlandse volkszang.³⁰

a. Voorspel

Voor de allereerste aanzetten tot een codificatiecommissie, volksliedarchief, of hoe men het ook wil noemen, moeten we terug naar juni 1939, toen P. J. Meertens als secretaris van de Volkskundecommissie Jop Pollmann uitnodigde toe te treden tot

een adviescommissie van de Volkskundecommissie. In augustus bevestigde Pollmann dat hij graag zitting wilde nemen in "de Sectie VOLKSLIED der subcommissie".³¹ Pollmann gold sinds het verschijnen van zijn dissertatie als een volkslieddeskundige bij uitstek, al is men geneigd te denken dat hij deze reputatie minstens voor een deel te danken had aan zijn acties voor volkszangherstel. Hij had echter inmiddels wel enige afstand genomen van zijn dissertatie uit 1935 en zag de noodzaak om de eenzijdige benaderingswijze van de Nederlandse volksliedkunde, tot dan toe beperkt tot de bestudering van voornamelijk gedrukte historische bronnen, uit te breiden met het optekenen van nog levende liederen.

De acceptatie van de functie in de adviescommissie vormde voor Pollmann de aanleiding tot het schrijven van het artikel 'Volksliedstudie. Een poging tot bepaling van haar kenobject, doel en middelen'³², waarin hij in grote lijnen de plannen uiteenzette voor een systematische en geavanceerde aanpak van het volksliedonderzoek in Nederland. Hij concludeerde dat de definiëringsproblematiek van het volkslied moest leiden tot een zo breed mogelijk werkterrein:

"De norm voor de bepaling van ons studieterrein kan alleen gevonden worden in de actieve populariteit van het te zingen lied. (...) De volksliedstudie heeft tot kenobject: het totale complex van alle zingbare of gezongen lieddOCUMENTEN, welke, te eeniger tijd, in werkelijkheid of in potentie of in pretentie, bij (eenig deel van) het volk populair zijn geweest."³³

In tegenstelling tot zijn oorspronkelijk uitsluitend historisch georiënteerde belangstelling sloot Pollmann nu zelfs het actueel gezongen lied niet langer uit: gebruikmaking van de 'phonograaf' kon "belangrijke inlichtingen geven over de *manier, waarop het volkslied wordt gezongen*." Het eenmaal verzamelde materiaal, bestaande uit geschreven en gedrukte historische bronnen, verzamelingen uit de volksmond en recent opgetekend en opgenomen nog levende liederen, zou vervolgens systematisch moeten worden gecatalogiseerd naar tekst en melodie. Pas wanneer dat allemaal klaar was zou het echte onderzoek kunnen beginnen!

Gezien het nationale belang van dit alles, niet in de laatste plaats vanwege het volksliedherstel, achtte Pollmann het de taak van de regering om te zorgen voor financiering, organisatie en huisvesting. Voordat echter met het feitelijke werk kon worden begonnen, gooiden de oorlogsomstandigheden roet in het eten. Het is van belang erop te wijzen, dat Pollmanns plannen voor een volksliedarchief beslist niet los stonden van zijn volkszangherstelactie. Hij zag een dubbele taak weggelegd voor folkloristen en volkskundigen en tegen degenen die niet voldoende doordrongen waren van hun verantwoordelijkheden riep hij bezwerend:

"Wee den folklorist, die een liedje *niet* noteert omdat hij het *niet* mooi vindt; maar wee, driemaal wee den folklorist die dat materiaal zomaar publiceert. Wee den musicoloog, die in 'volledige' herdrukken liederen weg laat, omdat hij ze niet mooi vindt; maar driemaal wee den musicoloog die het smakelooze aan het licht brengt en het, vermengd met het smaakvolle, durft voor te zetten aan een publiek, dat door een eeuwenlange decadentie de gave des onderscheids heeft verloren. (...) Studeer in de studeerkamer, publiceer studies en materiaal in *vaktijdschriften*; maar breng aan het grote publiek alleen dat, wat zuiver is en goed, wat je naar je diepste overtuiging *mooi* vindt."³⁴

b. De oprichting

In de eerste naoorlogse jaren was er weinig te merken van hervatte initiatieven tot institutionalisering van de volksliedstudie. Pas in 1951 kwam er een nieuwe impuls, ditmaal echter niet uit wetenschappelijke hoek maar voortvloeiend uit het sociaal-culturele herorderingsstreven tegen de achtergrond van de wederopbouw van een nationale volksgemeenschap. De Codificatiecommissie stond ten dienste van het werk van de Raad voor de Volkszang en was bedoeld om "de schat van liederen toegankelijk te maken".³⁵ Een eerste subsidieverzoek ging de deur uit, waarbij als doel werd opgegeven: "Alle documenten van en omtrent het Nederlandse volkslied zodanig te noteren en te ordenen, dat wetenschappelijke onderzoekers en praktische werkers zich daarop kunnen baseren."³⁶ De subsidieverzoeken aan ZWO en het Prins Bernhardfonds werden afgewezen. Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kwam via VBS over de brug met vijfduizend gulden ten behoeve van het werk van de Codificatiecommissie voor 1952.³⁷

In de eerste Raad voor de Volkszang hadden zitting Dr. J. M. van Buijtenen namens de stichting Jeugd en Muziek, de musicoloog Dr. E. Bruning OFM namens de Katholieke Vereniging voor Volkszang en Volksdans, de muziekpedagoog Willem Gehrels, de ethnomusicoloog Mr. Jaap Kunst namens de Nederlandse afdeling van de International Folk Music Council, de muziekpedagoog Jos. Lennards namens de Ward-beweging, de neerlandicus Dr. Jop Pollmann namens de stichting Ons Eigen Volk, de muziekpedagoog Henri Geraedts namens de Vereniging voor de Volkszang, de musicologe en muziekpedagoge drs. Marie Veldhuyzen namens de Vereniging voor Huismuziek en tenslotte de heer H. Th. Rooswinkel namens de afdeling VBS. De eerste 'adviescommissie voor de codificatie van het Nederlandse lied' bestond uit Van Buijtenen, Bruning, Kunst, Rooswinkel, de neerlandicus Prof. Dr. W. G. Hellinga, de neerlandicus Dr. J. J. Mak, de neerlandicus Dr. P. J. Meertens en de musicoloog Dr. J. Smits van Waesberghe.³⁸

Opmerkelijk is de afwezigheid van Jop Pollmann in deze eerste versie van de Codificatiecommissie. Dat is echter verklaarbaar. Al op 16 april 1951 werd de naam van Pollmann genoemd als mogelijke 'leider van het studiecentrum'.³⁹ Aangezien de Codificatiecommissie haar eerste subsidieaanvraag deed als stichting in oprichting, kon Pollmann, als toekomstig bezoldigde, geen zitting hebben in het bestuur. Uiteindelijk kwam het ministerie over de brug met 'slechts' vijfduizend gulden, niet voldoende om iemand in dienst te nemen. Van de voorgenomen stichting is in deze vorm ook niets meer vernomen. Wel kreeg Pollmann op 18 maart 1952 voorlopig de praktische leiding van het wetenschappelijk werk.⁴⁰

Het was de eerste taak van de Raad om het volkslied te bestuderen, zowel het oude als het levende. Op een tussentijdse vergadering *en petit comité* (Kunst, Meertens en Rooswinkel) van 25 juni 1953 werd het voorstel uitgewerkt om te komen tot twee subcommissies, een 'voor het nog levende lied' en een voor 'het lied overgeleverd in geschrift of druk'. In de eerste subcommissie hadden zitting Jaap Kunst, P. J. Meertens en mevrouw Will D. Scheepers, in de tweede Eliseus Bruning OFM, Marie Veldhuyzen, Meertens en Pollmann.⁴¹

c. Het levende lied

Aanvankelijk leek vooral de subcommissie voor het levende lied voortvarend te werk te gaan. Dit had ongetwijfeld te maken met het feit dat Kunst en Scheepers de International Folk Music Council (IFMC) vertegenwoordigden. De IFMC was een instelling van de UNESCO en de Nederlandse afdeling was in 1947 opgericht door Jaap Kunst, die in de loop der jaren internationaal naam had gemaakt als etnomusicoloog. Sinds 1936 was hij conservator van het toenmalige Koloniaal Museum (tegenwoordig Tropenmuseum).⁴²

Kort na de oorlog richtte Kunst de Nederlandse afdeling van de IFMC op, daarbij gesteund door Will Scheepers, voormalig AJC-ster en werkzaam als secretaresse op het Tropeninstituut.⁴³ Kunst had naar eigen zeggen een 'eervolle opdracht' van de UNESCO om het nog levende Nederlandse lied vast te leggen.⁴⁴ In 1948 waren Kunst en Scheepers in hun vrije tijd al begonnen met het maken van opnamen in den lande, waarbij zij gebruik konden maken van een van de eerste bandrecorders in Nederland, een zogenaamde *Brush Sound Mirror*, in bezit van het Tropeninstituut. Voor het overige moesten zij zelf de kosten dragen. Met de toetreding tot de Codificatiecommissie kregen zij nu echter de beschikking over de helft van de toegekende subsidie.

De eerste actie bestond uit de aanschaf van een eigen *Sound Mirror* en benodigdheden. De nieuwe opnamen die daarmee tijdens de weekeinden werden gemaakt, werden voornamelijk verzorgd door Will Scheepers, soms begeleid door Kunst of door een ander. In het laatste kwartaal van 1952 werden zo bijvoorbeeld opnamen gemaakt in Middelburg (speelliedjes), Markelo, Amsterdam (bij de intocht van Sint Nicolaas), Enkhuizen (sterrelieiders) en bruiloftslieiders in Hoorn, Stompvoren, Medemblik en Enkhuizen.⁴⁵ In het daarop volgende jaar werd de loodzware *Sound Mirror* vervangen door een moderner en veel lichter AEG-apparaat, waarmee opnamen werden gemaakt in Bobeldijk, Wijdenes, Amsterdam, Bakkum, Krimpen a/d IJssel, Ootmarsum, Denekamp, Hengelo, Ruurlo, Zaandam en Groningen. Toch sprak het jaarverslag van stagnatie in het werk in verband met het uitblijven van subsidiegeld.⁴⁶

In 1953 werd er ook begonnen met 'het ordenen van het ruwe materiaal' en het vastleggen op archiefkaarten door Will Scheepers. Hiermee werd echter uitdrukkelijk niet bedoeld het vastleggen van melodie en tekst en dit nu was de zwakke plek van de subcommissie voor het levende lied. Er werd weliswaar een behoorlijk aantal opnamen gemaakt, overigens zonder een echt beleid, maar het materiaal was nauwelijks toegankelijk. Volgens Marie Veldhuyzen stelde het kaartstelsel van Kunst en Scheepers niet veel voor en was het zeer onhandig in het gebruik.⁴⁷ De bandopnamen, die gedurende de jaren '50 nog werden gemaakt, zijn later overgedragen aan het Nederlands Volksliedarchief.

d. Het oude lied

Terwijl de subcommissie voor het levende lied haar basismateriaal nog moest verzamelen, kon de subcommissie voor het oude lied eigenlijk onmiddellijk aan de slag met de codificatie. Het schriftelijk overgeleverde materiaal was echter in zo

grote hoeveelheden aanwezig, dat men hier juist met het probleem zat waar te beginnen. Bovendien moest er nog een deugdelijk codificatiesysteem worden ontwikkeld en daar kwam bij dat de samenwerking tussen de commissieleden Bruning, Veldhuyzen en Pollmann aanvankelijk nogal stroef verliep. Jop Pollmann was zowel inhoudelijk als organisatorisch ongetwijfeld de meest actieve werker op volksliedkundig terrein, maar zijn opvattingen waren niet onomstreden. Niet alleen droegen zijn ideeën over het volkslied, zij het minder expliciet dan in zijn dissertatie, een katholieke inslag, maar ook werden er vraagtekens geplaatst bij zijn musicologische vaardigheden.

Het liefste zag men naast de neerlandicus Pollmann ook een musicoloog aange-steld.⁴⁸ Op de vergadering van 30 juli 1953 stelde Marie Veldhuyzen de kwestie expliciet aan de orde. Zij vond haar plaats in de subcommissie voor het oude lied moeilijk, omdat zij op principiële punten met Pollmann van mening verschilde. Ze wenste "dat de bronnen door deskundigen worden afgeschreven" en dat er een scheiding werd aangebracht tussen het musicologische en het filologische werk, uiteraard met behoud van het onderlinge contact.⁴⁹ Veldhuyzen en Pollmann praaten hun geschilpunten echter uit en tijdens hun gezamenlijke studiereis naar het Duits Volksliedarchief in Freiburg in het najaar van 1953 was er sprake van eendrachtige samenwerking, zoals zij omstandig concludeerden in hun verslag:

"Het werk geschiedde in volkomen gelijkwaardige samenwerking, meer in het bijzonder tussen de beide ondergetekenden, zodanig dat bij alle wederzijdse belangstelling vóór en overleg betreffende elkanders speciaal-gebied ieder de verantwoordelijkheid voor het eigen werkterrein en dat speciaal-gebied draagt. Voor zover wij kunnen nagaan bestaan er geen meningsverschillen meer over methode en uitwerking, zodat met openhartige uiting van twijfel een gezonde samenwerking verwacht mag worden."⁵⁰

Er was een oplossing voor de kwestie gevonden in die zin, dat binnen de subcommissie voor het oude lied Bruning en Veldhuyzen zich met de musicologische kant van het werk zouden bezighouden, terwijl Meertens en Pollmann de filologische voor hun rekening zouden nemen.⁵¹ Voor Pollmann gold het echter slechts als een praktische en niet als een principiële oplossing. In een reactie op een conceptpersbericht, waarin de Codificatiecommissie zich voor het eerst publiekelijk presenteerde, schreef Pollmann:

"Het wil mij tevens voorkomen, dat de buitenwacht niets heeft uit te staan met de interne werkverdeling tussen musicologen en philologen. Ik maak er in ieder geval bezwaar tegen in het openbaar uitsluitend als philoloog te worden gekenmerkt."⁵²

De relatie tussen Marie Veldhuyzen en Jop Pollmann bleef delicaat. Veldhuyzen, musicologe van professie, was in de jaren '30 met het volkslied in aanraking gekomen via de Duitse *Jugendmusikbewegung* van mensen als Fritz Jöde en Walther Hensel. Pollmann had haar betrokken bij de leiding van zijn eerste volkszangcursussen, waarvoor zij zich oorspronkelijk slechts als deelnemer had aangemeld. Na de oorlog was Marie Veldhuyzen Pollmanns vaste medewerker als een van de leiders van de zangcursussen die de stichting Ons Eigen Volk organiseerde. Tegelijkertijd was zij zeer actief op het gebied van de huismuziek, waarvoor zij in 1951

met Gerrit Vellekoop een speciale vereniging oprichtte. Spoedig zou Marie Veldhuyzen ook in dienst treden als enige betaalde kracht van de Codificatiecommissie. Pollmann was er niet echt gelukkig mee dat een ander in vaste dienst kwam, maar uiteindelijk liet hij toch zijn opvoedkundige ambities prevaleren.⁵³ Daar kwam bij, dat er aanvankelijk slechts geld was voor één werkdag, die de ongehuwde Marie Veldhuyzen naast haar betrekkingen in het onderwijs kon vervullen, terwijl Pollmann de zorg had voor een gezin en een volledige weektaak als directeur van de stichting Ons Eigen Volk.

Het jaarverslag van de Raad voor de Volkszang over 1952 maakt melding van een stroeve samenwerking tussen de musicologische sectie en de filologische. In mei hadden Pollmann en Bruning overleg over de indeling van een systeemkaart ten behoeve van de codificatie, maar in januari 1953 klaagde Bruning dat hij niets meer had vernomen van Pollmann, die een en ander verder zou uitwerken.⁵⁴ Op 17 maart 1953 kwam Pollmann met een voorstel om de codificatie in een geheel andere vorm te gieten. Hij was op dat idee gekomen na contact in november 1952 met Walter Wiora, medewerker van het Duitse Volksliedarchief.⁵⁵ Uit dit contact vloeide deelname voort aan de Internationale Conferentie voor Muzikale Volks- en Volkenkunde te Freiburg in maart. Van Nederlandse zijde namen Pollmann, Veldhuyzen en Jaap Kunst deel.⁵⁶ Later dat jaar brachten Pollmann en Veldhuyzen hun studiebezoek aan het Duitse Volksliedarchief, waaruit het min of meer definitieve Nederlandse codificatiesysteem resulteerde.⁵⁷

Tot en met het jaar 1953 bestonden de activiteiten van de subcommissie voor het oude lied behalve uit het bedenken van een goed systeem slechts uit beperkte bibliografische arbeid. Pas in zijn jaarverslag over 1954 kon Pollmann melding maken van de verwerking, zowel van de tekst als van de melodie, van een tiental handschriftelijke en gedrukte verzamelingen, onder meer de collecties Van Hichtum (Troelstra-Bokma de Boer) en Boekenoogen en de Vlaamse verzamelingen van Willems en Bols. Bij het werk was geassisteerd door enkele 'hoofdarbeiders', ter beschikking gesteld door de Dienst Sociale Zaken van Amsterdam.⁵⁸ Het musicologische werk zou in toenemende mate voor rekening komen van Marie Veldhuyzen. Dr. Bruning, die al enige tijd met gezondheidsproblemen kampte, concentreerde zich de laatste jaren van zijn leven op de uitgave van belangrijk muziekhistorisch materiaal.⁵⁹ De franciscaner pater, musicoloog en componist Bruning, die zich al in de jaren '30 inzette voor de katholieke kerkelijke volkszang, overleed in 1958.

Met de ingebruikname per 1 januari 1955 van een eigen bescheiden bureau kon het Nederlands Volksliedarchief worden beschouwd als gevestigd. De eerstvolgende jaren zou de Codificatiecommissie/Volksliedarchief weinig naar buiten treden, omdat het classificeren en catalogiseren alle tijd opeiste. Toch waren er wel contacten naar buiten. In november 1953 werd in nagenoeg alle dagbladen een persbericht afgedrukt, waarin de Codificatiecommissie mededeling deed van haar bestaan en haar werk. Er kwamen heel wat reacties. Iemand bood zijn liederenverzameling te koop aan voor zeventuizend gulden; uiteindelijk zou er driehonderd voor worden betaald. Een ander stelde zijn kennis over de Amsterdamse draaiorgels ter beschikking; de documentatie bevindt zich in het archief van de Codificatiecommissie. Een mevrouw uit Haarlem stuurde een liedschriftje, dat zij

tussen 1900 en 1910 had volgeschreven, en raadde de commissie aan minder geleerde taal te gebruiken; dan zouden anderen haar voorbeeld misschien volgen. Anderen, onder wie de burgemeester van Rhenen, stuurden teksten van liederen op of zangbundels. Een medewerker van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie solliciteerde bij de commissie naar ander werk en een onderofficier van de infanterie stuurde 'Het Hollandsche Vredeslied' uit 1939; bij geen gebruik wilde hij het liedblad graag retour hebben. Als goed archivaris stuurde Meertens een bedankbriefje en borg het document op in een map met diversen.

Slotopmerking

Het werk van de Codificatiecommissie heeft steeds het hoofdbestanddeel uitgemaakt van de activiteiten van de Raad voor de Nederlandse Volkszang. Langzamerhand verzelfstandigde dat werk, maar het raakte er nooit geheel los van, ook niet toen de commissie in 1963 als Nederlands Volksliedarchief formeel aansluiting vond bij het Volkskundebureau van de Akademie van Wetenschappen. Vanaf maart 1963 verscheen het kwartaalschrift *Signaal. Bulletin van de Raad voor de Nederlandse Volkszang* onder redactie van Marie Veldhuyzen. In *Signaal* werd nadrukkelijk gewezen op de normatieve betekenis van het wetenschappelijk onderzoek in het Volksliedarchief voor de muzikale opvoedkunde. Het eerste nummer werd nagenoeg geheel gevuld door een artikel van Pollmann en Veldhuyzen 'Over normen bij de beoordeling van nieuwe liederen'.⁶⁰ Hierbij dient te worden aangetekend dat het verzamelen van het levende lied met het optreden van Ate Doornbosch inmiddels een geheel nieuwe richting was ingeslagen, waarvan weliswaar in *Signaal* verslag werd gedaan, maar die nauwelijks nog met muzikale of andere opvoeding van doen had.⁶¹

Vanaf het begin was de binding tussen de Raad voor de Volkszang en het oude lied het sterkst. Bij het oude lied zocht de Raad de maatstaven die dienden te worden gehanteerd voor de verbetering van de volkszang. Daarbij trad de Raad op als een soort muzikale Keuringsdienst van Waren, die in sterke mate een volksliedbegrip hanteerde zoals dat door de jeugdidealistten van de jaren '20 en '30 was ontwikkeld. Deze maatstaven zijn terug te vinden in de adviezen, die de Raad in haar eerste jaren verstrekke aan de koorwereld, aan het Nationaal Overleg voor Gewestelijke Cultuur of aan het Nationaal Comité tot Viering van het Bevrijdingsfeest 1955.⁶²

Wat betreft zijn bemoeiingen met het oude lied was het Volksliedarchief een vreemde eend in de bijt van het Volkskundebureau, het latere P. J. Meertens-Instituut. De wetenschappelijke volkskunde in Nederland richtte zich vanaf het begin, vanaf het optreden van Schrijnen, op het heden. Op het Volksliedarchief werd nog lang de band met het verleden, met traditie en continuïteit gehandhaafd, ook in de periode toen de volkskunde en niet in de laatste plaats ook de studie van het levende lied zich vooral gingen bezighouden met de functie van 'volksculturele' verschijnselen in de eigen tijd. Terwijl het volksliedonderzoek internationaal (lees: in Duitsland) zijn belangstelling verplaatste van het lied naar het zingen⁶³, concentreerde de studie van het oude lied in Nederland zich nog lange tijd op geïsoleerde

teksten en melodien. Het onderzoek naar functie en betekenis van lied en zingen in het verleden en de veranderingen daarin in de loop van de tijd is in Nederland pas een ontwikkeling van de laatste jaren. Twee mijlpalen daarin zijn ongetwijfeld de studie van Fred Matter over de liederen van Bredero en die van Louis Grijp over het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw.⁶⁴

Voor de educatieve doelstelling van de Raad voor de Nederlandse Volkszang was zeker in de beginjaren vooral de studie van het oude lied van belang. De Raad zelf vormde daarmee de institutionalisering van de twee traditionele componenten in het Nederlandse volksliedonderzoek: het opvoedkundige doel en de preoccupatie met het roemrijke verleden, of men daaronder nu de Gouden Eeuw verstond of 'de middeleeuwen'. De betrekkingen tussen de Raad voor de Volkszang en de Nederlandse volkskunde in de jaren '50 waren noch in pedagogisch, noch in wetenschappelijk opzicht van inhoudelijke aard. Weliswaar was P. J. Meertens een vooraanstaand lid van Raad en Codificatiecommissie, maar inhoudelijk en methodisch had het onderzoek nauwelijks voeling met het werk voor de Volkskundeatlas. Het veldwerk van Kunst en Scheepers bleef zeer beperkt en de activiteiten van Doornbosch waren nog aftastend en zouden pas in het midden van de jaren '60 aansluiting vinden bij het Volksliedarchief. De verbinding van Veldhuyzen met het Volkskundebureau ging harerzijds niet van harte, maar kwam voort uit praktische overwegingen en door de overredingskracht van Pollmann.⁶⁵ Volgens Marie Veldhuyzen had volksliedstudie gewoon niets met volkskunde te maken. Dat wil overigens niet zeggen, dat Veldhuyzen en Pollmann hun ogen sloten voor nieuwe visies die meer aandacht schonken aan de sociale functie en verandering van de cultuur. Integendeel⁶⁶, maar tot eigen onderzoek heeft dat niet meer geleid.

Summary

The Establishment of the Council for Dutch Folk Singing (Raad voor de Nederlandse Volkszang) and the Study of Folk Songs

The relationship between the study of folklore and the study of folk songs in the Netherlands has always been peculiar. Until recently, in contrast with Germany and Flanders, the history of folk songs in the Netherlands was the concern of philology and musicology, while folklore research focused on the present. Moreover, the educational urge of the researchers played an ongoing role in the study of folk songs.

During the first three quarters of the nineteenth century, folk songs were almost exclusively considered as part of the repertory offered by enlightened pedagogues to the lower classes to improve their general musical level and to stimulate patriotism and other 'virtues'. Scholarly interest in the 'autonomous' folk song, that is the original product of an independent creative people, only arose in the last quarter of the century. In the Netherlands, a creative heyday was thought to have extended

throughout the sixteenth and seventeenth centuries. The memory of the glorious Dutch past was so strong and opinions concerning the then musical level so critical, that interest in the contemporary oral tradition was virtually non-existent. This would only become a focus of attention in the mid-twentieth century.

Meanwhile the movement for the improvement of folk singing was stimulated by the appearance of Socialist and Catholic youth movement from the 1920s on. Young idealists no longer propagated the current pedagogical repertory, but the songs they considered 'autonomous' folk songs. By presenting themselves as the administrators of a popular cultural legacy, young idealists, led by the Catholic Jop Pollmann and the Socialist Piet Tiggers, created a socially significant mission.

Following the wake of post-war efforts at social and cultural reorganisation and the rebuilding of a national community, in 1950 the Council for Dutch Folk Singing (*Raad voor de Nederlandse Volkszang*) was established by the Department of Education, Arts and Sciences. The aim of this advisory board was the improvement of the study of folk songs. With a view to scholarly accountability, a Codification Committee was created consisting of a section for 'old songs' and one for 'living songs'. From the beginning, the Council for Dutch Folk Singing had a stronger bond with the 'old songs' section. From the old songs, the council tried to derive the standards that would be used to improve folk songs. These standards were very reminiscent of those of young idealists like Pollmann, who participated, indeed played a prominent role in both the council and the committee.

Over the years the Codification Committee evolved into the Dutch Folk Song Archive (*Nederlands Volksliedarchief*), the centre of Dutch folk song study and part of the Institute for Folklore Research (*Volkskundebureau/P.J.Meertens-Instituut*) of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences. The historically oriented research activities of the Dutch Folk Song Archive long remained rather separate from those of the Institute for Folklore Research and maintained a highly pedagogical profile. Change gradually crept in during the 1970s as a result of increased activities in the 'living songs' section, the sweeping changes taking place in scholarly folklore research geared to a European ethnology and, last but not least, the reorientation of the study of old songs itself in a strictly scholarly direction.

1. J. Vos, "De Spiegel der Volksziel". *Volksliedbegrip en cultuurpolitiek engagement in het bijzonder in het socialistische en katholieke jeugdidealisme tijdens het interbellum* [diss. KUN] (Nijmegen 1993) 339.
2. 'Beknopt verslag van de bespreking over volkszang in Nederland', 2 februari 1951, in: *Archief Codificatiecommissie van het Nederlandse Lied*, P. J. Meertens-Instituut Amsterdam [in het vervolg te noemen: ACNL], doos I, map I.
3. 'Kort verslag van de bespreking over het onderwerp "volkszang"', 19 maart 1951, in: ACNL doos I, map I.
4. 'Kort verslag van de bespreking over volkszang - volkslied', 16 april 1951, in: ACNL doos I, map I.
5. 'Kort verslag van de bespreking over het onderwerp "Codificatie van het Nederlandse Lied"', 23 mei 1951, in: ACNL doos I, map I.
6. P. Blaas, 'De Gouden Eeuw: overleefd en herleefd. Kanttekeningen bij het beeldvormingsproces in de 19de eeuw', *De Negentiende Eeuw* 9 (1985) 109-130; J. Bank, *Het roemrijk vaderland. Cultureel nationalisme in Nederland in de negentiende eeuw* ('s-Gravenhage 1990).
7. L. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur* [diss. RUU] (Amsterdam 1991).
8. Vos, *De Spiegel der Volksziel*, 50-52.
9. W. Byvanck, *Catalogus van Folklore in de Koninklijke Bibliotheek, Eerste deel: Europa* (Den Haag 1919).
10. J. Kunst, *Terschellinger Volksleven. Gebruiken, feesten, liederen, dansen* (Uithuizen 1915) [2de druk: Den Haag 1937; 3de druk: 1951].
11. P. Groen, *Oude en Nieuwe Groninger Lieder. Opgeteekend, verzameld en van enkele aantekeningen voorzien. Voor piano bewerkt door G. R. Jager*. 2 dln (Delft 1930) [in 1958 opnieuw uitgegeven te Winschoten onder de titel: 't Grunneger Zangboek].
12. Kunst, *Terschellinger Volksleven*, 'Voorwoord bij den eersten druk'.
13. J. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde*. 2 dln (Zutphen 1915-1916, 1930²) deel II, 223-269.
14. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde II*, 228.
15. 'Verslag Dialectencommissie', *Eigen Volk* 4 (1932) 67 en 7 (1935) 47.
16. 'Verslag Volkskundecommissie', *Eigen Volk* 8 (1936) 70, 261 en 9 (1937) 64. Zie tevens: *Eigen Volk* 9 (1937) 187 en 10 (1938) 152.
17. J. Voskuil, 'P. J. Meertens 1899-1985', bijlage bij *Volkskundig Bulletin* 11 (1985) nr. 2.
18. P. J. Meertens (ed.), *Een nieu Liedt-boeck, genaemt den Druyven-Tros der Amouresheynt ... Gecomponeert door Pieter Lenaerts van der Goes, 1602. Met een inleiding en aantekeningen uitgegeven door P. J. Meertens* (Utrecht 1929); P. J. Meertens e.a. (eds.), *Adriaen Valerius, Nederlandsche Gedeck-Clanck. Herdrukt naar de oorspronkelijke uitgaaf van 1626, ingeleid en voorzien van biografische, taalkundige, historische en musicologische aantekeningen door Dr. P. J. Meertens, Prof. Dr. N. B. Tenhaeff en Mevr. A. Komter-Kuipers* (Amsterdam 1942).
19. B. Veurman en D. Bax, *Lieder en dansen uit West-Friesland. Melodieën en teksten, verzameld en van een inleiding en commentaar voorzien* ('s-Gravenhage 1944) 'Woord vooraf', XII.
20. Tj. de Haan, *Groningen zingt! Beschouwingen over een provincialen liederenschat* (Assen 1944).
21. J. Daan, *Wieringer land in leven en taal*, [diss. Amsterdam] (Alphen aan den Rijn 1950).
22. Vos, *De Spiegel der Volksziel*, hoofdstuk 1; M. van Dijk, 'Sporen van een beschavingsoffensief. De 'stichtelijke toon' in het profane Nederlandse lied van de achttiende en de negentiende eeuw', *Volkskundig Bulletin* 19 (1993) 182-207.
23. A. Asselbergs, *Dr. Jan Pieter Heije of De Kunst en het Leven* [diss. RUU] (Utrecht 1966).
24. Vos, *De Spiegel der Volksziel*, 39-41.
25. Vos, *De Spiegel der Volksziel*, 41-48.
26. Vos, *De Spiegel der Volksziel*, deel II.
27. Vos, *De Spiegel der Volksziel*, hoofdstuk 11.

28. Zie: H. Knippenberg en W. van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 Jaar ministerie van Onderwijs [Kunsten] en Wetenschappen 1918-1993* (Assen 1993) hoofdstuk 5, met name 343-346.
29. H. van Dulken, 'De cultuurpolitieke opvattingen van prof. dr. G. van der Leeuw (1890-1950)', in: *Kunst en Beleid in Nederland. Deel 2* (Amsterdam 1985) 81-162.
30. Afschrift Stichtingsacte van de Raad voor de Nederlandse Volkszang; idem van de Codificatiecommissie van de Raad voor de Nederlandse Volkszang, dd. 6 september 1954, in: *ACNL* doos I, map I.
31. Brief P. J. Meertens aan J. Pollmann, dd. 28 juni 1939; brief J. Pollmann aan P. J. Meertens, dd. 14 aug. 1939. Brieven in bezit van Mevr. Pollmann-Gall.
32. J. Pollmann, 'Volksliedstudie. Een poging tot bepaling van haar kenobject, doel en middelen, en van eenige desiderata', *Onze Taaltuin* 8 (1939/40) 337-354; 9 (1940/41) 1-14.
33. Pollmann, 'Volksliedstudie', 339 en 341.
34. J. Pollmann, 'Volkszang-herstelactie en volksliedpublicatie', *Onze Taaltuin* 7 (1938/39) 146-153.
35. 'Kort verslag van de bespreking over het onderwerp "Codificatie van het Nederlandse Lied"', 23 mei 1951, in: *ACNL* doos I, map I.
36. Brief Stichting voor Wetenschappelijk Onderzoek inzake Volkscultuur en Volkskunst i.o. aan de organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, dd. 16 juni 1951, in: *ACNL* doos I, map I.
37. 'Verslag van de vergadering van de Commissie voor de Codificatie van het Nederlandse Lied', 25 januari 1952, in: *ACNL* doos I, map I.
38. 'Codificatie van het Nederlandse Lied. Kort overzicht', eind februari 1952, in *ACNL* doos I, map I.
39. 'Kort verslag van de bespreking over volkszang - volkslied', 16 april 1951, in: *ACNL* doos I, map I.
40. 'Codificatie van het Nederlandse Lied. Conclusie uit de bespreking van 18 maart 1952', in: *ACNL* doos I, map I.
41. 'Kort verslag van de bespreking over Codificatie van het Nederlandse Lied', 25 juni 1953, in: *ACNL* doos I, map II.
42. A. Bake, 'Jaap Kunst 1891-1960', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden* 1961/62, 120-127; G. Walgraave, 'Jaap Kunst 1891-1960', *Wetenschappelijke Tijdingen* 35 (1976) 113-124.
43. R. Smaling, [Interview met Will D. Scheepers], *Janviool*, nr. 32, sept. 1980, 17-20.
44. 'Verslag van de vergadering van de Commissie voor de Codificatie van het Nederlandse Lied', 25 januari 1952, in: *ACNL* doos I, map I.
45. 'Jaarverslag 1952. Raad voor de Nederlandse Volkszang; Bijlage 1: Verslag van de Ned. Afd. van het International Folk Music Council betreffende volksliedopnamen', in: *ACNL* doos I, map I.
46. 'Verslag van de werkzaamheden betreffende het vastleggen van het nog levende Nederlandse volkslied, verricht door de Ned. Afd. v/h I. F. M. C., in opdracht van de Raad voor de Ned. Volkszang, gedurende het jaar 1953', in: *ACNL* doos I, map "Subsidieaanvragen e. d."
47. Gesprek auteur met Marie Veldhuyzen, 11 dec. 1987.
48. 'Kort verslag van de bespreking over het onderwerp "Codificatie van het Nederlandse Lied"', 23 mei 1951, en 'Verslag van de vergadering van de Commissie voor de Codificatie van het Nederlandse Lied', 25 januari 1952, in: *ACNL* doos I, map I.
49. 'Verslag van de vergadering van de Commissie voor Codificatie van het Nederlandse Lied', 30 juli 1953, in: *ACNL* doos I, map I.
50. M. Veldhuyzen en J. Pollmann, 'Verslag Studiebezoek aan het "Deutsches Volksliedarchiv" te Freiburg 26 November - 4 December 1953', in: *ACNL* doos I, map I.
51. Brief H. Rooswinkel aan P. J. Meertens, dd. 26 augustus 1953, in: *ACNL* doos I, map I.
52. Brief J. Pollmann aan H. Rooswinkel, dd. 19 oktober 1953, in: *ACNL* doos I, map II.
53. Gesprek auteur met Mevr. Pollmann-Gall, 9 jan. 1992.
54. 'Jaarverslag 1952. Raad voor de Nederlandse Volkszang; Bijlage 2: Verslag van Dr. E. Bruning O. F. M. te Nijmegen. Volkslied-codificatie', 3 januari 1953; in: *ACNL* doos I, map I.
55. Brief J. Pollmann aan de Leden van de Raad voor de Nederlandse Volkszang, dd. 17 maart 1953, in: *ACNL* doos I, map I.
56. M. Veldhuyzen, 'Verslag van de Internationale Conferentie voor Muzikale Volks- en Volkenkunde gehouden te Freiburg im Breisgau van 9 - 12 Maart 1953', in: *ACNL* doos I, map I.
57. F. Matter, 'Het Volksliedarchief te Amsterdam', *Open* 5 (1973) 207-212.

58. J. Pollmann, 'Jaarverslag Volksliedarchief afdeling Oude Lied 1954', in: *ACNL* doos II.
59. E. Bruning, *De middelnederlandse liederen van het onlangs ontdekte handschrift in Tongeren (omstreeks 1480)* (Gent 1955); E. Bruning e.a., *Het geestelijk lied van Noord-Nederland in de 15de eeuw. De Nederlandse liederen van de handschriften Amsterdam (Wenen ÖNB 12875) en Utrecht (Berlin MG 8-190)* (Amsterdam 1963).
60. J. Pollmann en M. Veldhuyzen, 'Over normen bij de beoordeling van nieuwe liederen', *Signaal [Volkszangraad]* 1 (1963) nr. 1, 4-9.
61. A. Doornbosch, 'Inleiding', in: *Onder de groene linde. Verhalende liederen uit de mondelinge overlevering. Deel I* (Amsterdam 1987) 11-31.
62. Adviezen aanwezig in *ACNL* doos I, map "Subsidieaanvragen e. d.", respectievelijk doos II.
63. G. Noll, 'Musikalische Volkskunde heute', *Zeitschrift für Volkskunde* 86 (1990) 250-253.
64. F. Matter (ed.), *G. A. Bredero's Boertigh, Amoureus' en Aendachtigh Groot Lied-Boeck*, Deel 2: De melodieën van Bredero's liederen verzameld, ingeleid en toegelicht ('s-Gravenhage 1979); Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw*.
65. Gesprek Veldhuyzen.
66. J. Pollmann, 'Over functionaliteit nu en in de toekomst', *Ex Ore Infantium* 29 (1963/64) 92-97; M. Veldhuyzen, 'De funktie van het Nederlandse volks- en gezelschaplied: vroeger - en nu', *Neerlands Volksleven* 17 (1967) 244-257.